

מגוון

מחקרים בספרות העברית ובגילוייה האמריקניים

מוגשים
ליעקב קבקוב
במלאות לו שבעים שנה

התקין וערך
שלמה נש

מכון הברמן למחקרי ספרות
לוד תשמ"ח

מיגוון יוצא לאור בסיוע:

קרן לושיוס נ. ליטאור
קרן הנרי פרידלנדר - אלי מאיר,
מטעם היברו יוניון קולג'
קרן לואיס ומינה אפשטיין של
האקדמיה האמריקאית למחקרי היהדות
קרן ישראל מץ
קרן ישראל וברטה ניומן
קרן מוריס ובטי קפלון
קרן יצחק קיוב
קרן זכרון ע"ש יהושע ויינשטיין,
עליד "שבילי החינוך"
צבי ומשה רוטמן, לזכר אביהם מנחם מנדל ז"ל

התביעה ל"אמריקניות" והגשמתה בספרות העברית באמריקה

נורית גוברין

א. חידוש ושינוי

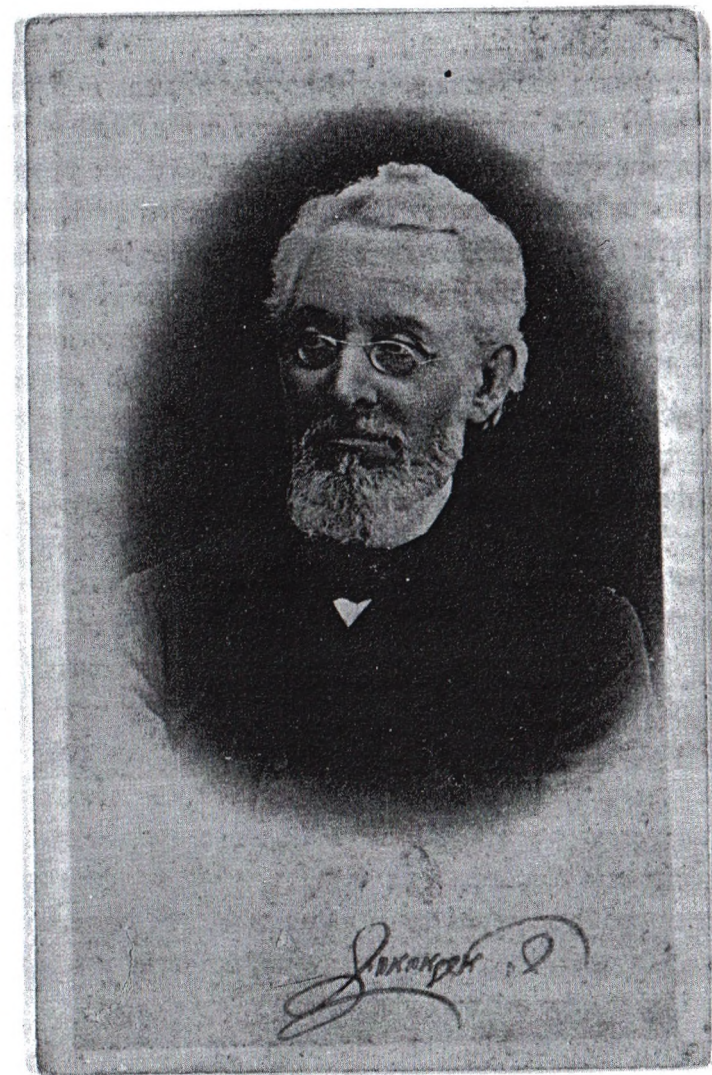
שני המרכזים הספרותיים בארה"ב ובא"י התפתחו מאותו זרם הגירה שהחל במזרח-אירופה לאחר "הסופות בנגב" של שנת 1881. בשניהם היו הבאים צריכים להתחיל מחדש, ובשניהם היו להם ציפיות גבוהות. אבל כיווני ההתפתחות היו הפוכים ומנוגדים בכל מרכיביהם: ארה"ב – כארץ הגירה, ארץ-ישראל – כארץ עלייה.

מן האופי השונה של שתי הגדרות אלה, נובעים כל שאר ההבדלים האחרים גם כשאלה המגיעים לארץ-ישראל נדחפים אליה מכורח-הנסיבות ומרגישים עצמם בה כמהגרים, וגם כשאלה המגיעים לארה"ב נמשכים אליה בגלל כוח המשיכה שבה, ורואים בה או תחנת-ארעי בדרך לא"י, או מקום שיש לפתחו למרכז, שיהיה שווה במעמדו לבבל ולספרד בשעתו.

מן המפורסמות הוא, שההמונים הגדולים נהרו לארה"ב ובתוכם מספרם של הסופרים העבריים היה קטן ורישומו מועט; ואילו לארץ-ישראל הגיע קילוח דק של עולים, אבל בתוכו בלט מספרם הגדול של הסופרים והמורים ופעילי התרבות העבריים. העלייה לארץ-ישראל היתה בה במידה רבה נקיטת עמדה, שפירושה הגשמה ציונית, תרבות וחינוך עבריים, לשון וספרות עברית במרכז ההיסטורי המתחדש. כיווני ההתפתחות של שני המרכזים, שהחלו בעת ובעונה אחת וניזונו מתוך אותו מאגר אנושי היו שונים ואף מנוגדים.

במקום אחר¹ עמדתי על המרכיבים שהונחו ביסודם של כיווני ההתפתחות המנוגדים

1. הרצאה בפנס חשנתי ה-17 של ארגון ה-A.J.S. בבוסטון, 15-17.12.1986. ההרצאה במלואה ראתה אור בבצרון, כרך ח', 31-32, קיץ-סתיו תשמ"ד, עמ' 26-33.

מנדלי מוכר ספרים

שני המרכזים בתחומי השפה והספרות העברית. מרכיבים אלה היו בכל התחומים: אדי ההגירה ובאופיה; במעמדה של השפה העברית וספרותה; בשאיפות לחינוך דור-זשד; בציפיות מן הארץ שאליה מגיעים; ברמה התרבותית של הארץ שאליה מגיעים; ס אל העבר.

כאן בכוונתי להתרכז בנושא אחד בלבד: בביטוי שנתנה הספרות העברית באמריקה, קר בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה ובשנות ה-20, למציאות, היינו: לזמן קום שבתוכם פעלה, להוויה האמריקנית, לחוויה היהודית-האמריקנית בעברית. כדי ין את המציאות הספרותית העברית במרכז בארה"ב, יש לשרטט תחילה בקיצור גמרן, המגמות המרכזיות שפעלו בספרות העברית המתפתחת במרכז הא"י.

בארץ-ישראל, נתנה הספרות, בבחינת מובן מאליו, ביטוי למציאות הארץ-ישראלית 'שה, או ליתר דיוק, חיפשה את הדרכים לכבוש מציאות זו לתוך הספרות. הסופרים עלו י גם מתוך מגמה ורצון, לשנות את פני הספרות בכל התחומים האפשריים. "הספרות ין-ישראל צריכה להיות אחרת, שונה" כתב יעקב פיכמן במסתו על ש. בן-ציון ועל ותיו לפני עלייתו לא"י. ודברים אלה כוחם יפה גם למרבית הסופרים האחרים. הטון רות הא"י יהיה שונה, וכך גם כל המרכיבים האחרים: הרגשת-העולם, הגיבור, הצליל, "המילים ובראש ובראשונה הנושאים.

החוויות האישיות של העולים עם הפגישה הראשונה עם א"י ולאחר ההלם הראשון, עם י המציאות והתקוות, עם חיי היום-יום שאינם זהים לחזון ולחלום, השינוי התהומי שחל ו של כל אחד כפרט ושל הרבים כגוף, המציאות הא"י שהיתה כל כך שונה מן הארצות גולדו ובתוכן חיו – כל אלה ועוד רבים אחרים, הולידו את הצורך הדוחק לתת ביטוי י, ישיר, לשינוי באמצעות הביטוי הספרותי. חוויה אישית וקולקטיבית עזה זו, הולידה ר עצום של סיפורי-ההווה המנסים לשקף את החדש והשונה בארץ-ישראל. כותרות-זנה השכיחות שנוספו לסיפורים א"י אלה היו: "מחיי השומרים"; "מחיי הפועלים"; י הספרדים"; "מחיי המושבות" ועוד כמותם.

אלה שהמשיכו לרקום, מסיבות שונות, את סיפוריהם על רקע הגולה והעיירה לא כלו בעין יפה, ולעיתים קרובות נשמעו דיברי ביקורת בנוסח: "עוד פעם [סיפור] מחיי ת, מהחיים הנוגים, המכאיבים של הגלות!" "רבונו של עולם, אימתי יבוא הסוף ידים האלה? כבר שבענו מהם! ולמה הם לבני הנעורים שלנו פה, בארץ החיים שים שלנו?" ובמסקנה נחרצת: "החיים הגלתיים, – לא!"²

² אה במחקר: "חווית החיות שבארץ-ישראל", מעגלי-קריאה, אוניברסיטת חיפה, תשרי תשמ"ו (ספטמבר 1981), במיוחד הביקורת על סיפוריהם "הגלותיים" של ש. בן-ציון ודבורה בארון, במולדת, עמ' 12-14.

עם כל ההתנגדות העקרונית והמעשית לסיפורי ההווה, ובמיוחד זו הידועה והמפורסמת של ברנר במאמרו הידוע: "הז'אנר הא"י ואביזריהו", שטען "שעד עתה אין מקום בעצם לז'אנר מחיי פלשתינה", משום ש"בחדש שבו – אין עדיין קביעות וטיפוסיות" ומה שאינו חדש יש בו "המשך-הגלות", הוסיפו סיפורי-ההווה להיכתב, במיוחד על ידי סופרים-לעת-מצוא. המציאות המבקשת להיכתב היתה חזקה מכל. כל סופר נאבק עם החוויה הא"י שלו וניסה להתמודד עמה כדי לעמוד בכל הדרישות: זו האישית שלו, של הביטוי הספרותי העברי, של אמת-היצירה ושל האמת-מארץ-ישראל.

מה שברור הוא, שהספרות הא"י עומדת בסימן מאבק זה מראשית היווצרותו של המרכז הספרותי בה, שניצניו בעלייה הראשונה ותחילתו בעלייה השנייה, ובמיוחד עם עלייתו של ש. בן ציון בתרס"ו (סוף 1905). המאפיין את הספרות הא"י הוא הרצון לשנות, לכתוב אחרת, להתמודד עם המציאות הא"י החדשה. בד בבד התפתחה גם הלשון העברית, מלשון ספרותית ללשון מדוברת, ללשון הצריכה לספק את כל תחומי החיים, וגם כאן הדברים ידועים.

ב. שימור ואיבון

מה הן המגמות המקבילות המסתמנות במרכז הספרותי העברי בארה"ב, שהתפתח כמעט בעת ובעונה אחת? – כיוון ההתפתחות הוא הפוך לזה המתרחש בארץ-ישראל, והוא מתמצה במגמת השמרנות המאפיינת מרכז זה וסופריו. במרכז זה מתקיימת במלואה החוקיות של ספרות "רב-טריטוריאלי", כפי שניסח אותה איתמר אבן-זהר³ לפי כללי היחסים הסינכרוניים שבין מרכז-ושוליים:

"השימור והאיבון הם אחד מסימני ההיכר של 'הירידה לשוליים', והם אופייניים למעתק הטריטוריאלי".

"תופעה דומה [של השתמרות] מתרחשת כשקבוצה הנושאת תרבות מסוימת עוברת מטריטוריה אחת לטריטוריה אחרת, רחוקה ממנה. במקרה זה אין התרבות משתנה בהתאם להשתנותה בטריטוריה המקורית, אלא נשארת צמודה למצב שבו הובאה לטריטוריה החדשה".

ההגמוניה של א"י כמרכז ספרותי עברי, הסתמנה בבירור רק לאחר מלחמת העולם הראשונה, ובשנים שלפניה, עדיין לא ברור היה "ידו של מי תהיה על העליונה" בהתחרות

³ איתמר אבן-זהר, "הספרות העברית הישראלית: מודל היסטורי", הספרות, כרך ד', מס' 3, יולי 1973 (תשל"ג), עמ' 427-440 ובמיוחד הערות 1-6.

זו שבין שני המרכזים המתפתחים. מגמת השינוי וההתחדשות ניכרה בא"י מן ההתחלה, בשם שמגמת השימור ושמירת הקיים הסתמנה בארה"ב בבליטות בשלבים הראשונים. הסופרים העבריים שהגיעו לארצות-הברית המשיכו לכתוב שם זמן רב, לפי הנורמות והביאו עמם מהמרכזים שמהם יצאו, גם בשעה שבמרכז בארץ-ישראל הומרו נורמות לה בחדשות, הן בלשון והן בספרות. כל גל הגירה, שימר את הנורמות הספרותיות ולשוניות שעמהן הגיע לארה"ב, אותן חיקה ולפיהן המשיך לכתוב והן ששימשו כמודל פרוטי שאליו צריכים לשאוף ואין לסטות ממנו. אד"ם הכהן, יל"ג ואחריהם ביאליק, היו ושוררים המרכזיים, ששירתם היא דוגמת המופת המחייבת: בזאנרים, באוצר-המלים, ואטיקה, במיבנה, בנושאים, בהרגשת-העולם.

המקום והזמן החדשים, לא השאירו את רישומם בספרות שנכתבה כבר "על אדמת ריקה", ויש הרגשה של הימנעות מכוונת מהטבעת סימניהם. כבעבר, בשירת-ההשכלה, יפו לכתוב שירי טבע כלליים, מופשטים, קונוציונאליים, שאינם מתארים נוף קרטי אישי ומסויים אלא טיפוסי ומייצגים.⁴

כבעבר הוסיפו לטוות את סיפורי-העירייה, כשנוסף להם נופך נוסטאלגי של התרפקות העבר, כשכל הקשיים והמכשולים מוארים באור חנוך ומתוך געגועים. כבעבר כתבו ים על נושאים אנושיים כלליים נעדרים מקום וזמן, שכמותם רבים מאד בתקופת שכלה: אהבה, תקווה, יאוש, מוות. כבעבר, פנו אל המקרא ואל ההיסטוריה היהודית ברו פואמות ושירי עלילה ברוח האפוסים הגדולים, שאפיינו את תקופת ההשכלה.

דברים שכתב יעקב קבוקב, ההיסטוריון של הספרות העברית באמריקה, על מגמת זהותנות שפעלה בתוכה מן ההתחלה, כשתאר את יעקב צבי סובל, אחד מבין קבוצת מכילים העבריים, שפעלה באמריקה בשנות ה-70 של המאה הקודמת, כוחם יפה לכל יוצא:

אדיר היה חפצם להשריש כאן את הלשון העברית. הם רצו להמשיך "להשתעשע" במליצות שפת-עבר ולפרסם בלשון זו את הערותיהם הלימודיות-התורניות ואת חידושיהם, כמות שנהגו בעתונות העברית שמעבר-לים. [— — —] המשכילים הראשונים באמריקה שמרנים היו בדעותיהם. רובם היו בעלי השקפות מסורתיות והחזיקו בנושנות. סערת ההשכלה כאילו לא הכתה גלים בנפשם ולא ערערה את אמונתם.⁵

יוסף האפרתי, "דרכי התיאור בשירת ההשכלה", המראות והלשון, הוצ' המכון הישראלי לפואטיקה ולסמיטיקה, ספרי סימן קריאה והספרות, 1976, עמ' 9-33.
יעקב קבוקב, חלוצי הספרות העברית באמריקה, הוצ' יבנה, ת"א, 1960, עמ' 25-26.

ועל יעקב צבי סובל עצמו:

אולם לא ניתן לו לחרוג מעולמו – עולם ההשכלה שלו נתפס, עולמם של יל"ג ולילינבלום, ולהיכנס לעולם החדש של הספרות העברית המחודשת, לעולמם של אחד-העם וברדיצ'בסקי, על אף התנגדותו העקרונית לאידיאולוגיה של ההשכלה לא יכול היה להחליף ממנה.

קבוקב סיכם, בדברים שכוחם יפה לגבי כל הסופרים העבריים במרכז זה: כאן היתה טמונה הטרגדיה שבחייו הארוכים של סובל. (עמ' 27).

ג. "יותר אמריקה"

הקריאה לסופרים העברים באמריקה, לבטא את הזמן והמקום שבהם הם נמצאים, באה דווקא מסופרי-ארץ-ישראל, שקראו להם להיות "אמריקנים" גם בספרות ותבעו מהם לתת "יותר אמריקה" בכתיבתם.

היה זה ברנר, בשנת תרע"ד, שתבע תביעה זו, בשעה שביקר את הקובץ 'סנונית', שהופיע בשנת-תר"ע על ידי הוצאת "אחיעזר" בניו-יורק, בעריכתו של ראובן בריינין. עם כל השמחה על מציאותו של "אי קטן, שבו מתהלכים עשרות אנשים עברים וחלומות על תרבות עברית בפניהם ובמעשיהם", עם כל ההרגשה ש"נעים היה לדעת כי בני-משפחה אחדים יש לנו מעבר לשני ימים", ועם כל הרצון לעודד גילויים ספרותיים עבריים אלה, ועוד של צעירים, אין הוא נמנע מלהשמיע את דעתו:

הוצאה ספרותית חדשה צריכה לינוק ממקורה, מסביבתה, ואם לאו – אינה כדאית שתיוסד. [— — —]

"זמרת הארץ". ואולם מכל הקובץ אין זמרת-ארצות-הברית בוקעת ועולה אף במעט. [— — —]

ומסקנתו:

אולי באמת הגיעה השעה⁶ להמעיט בדיבור על חיבת השפה העתיקה-חדשה והערצתה-תחיה" הלאומית, ולשים יותר לב למעמקי החיים היהודיים בגלותם החדשה, בכדי להוסיף ולהעמיק במקצת מצדם את החיים הללו, את חיי העבודה

6. לא במקרה משתמש כאן ברנר במינוח הנוקט ביחס לדברי ספרות מארץ-ישראל: "זמרת הארץ", שהוא משחק מילים על המשמעות הכפולה של זמרה-שיר ושל זמירה-יבול, בציר, ורמו לקובץ ספרותי בשם זה שהופיע בא"י בשנת תרע"ב; וכן הביטוי "הגיעה השעה" הלך מתוך המאניפסט של העומר ומאמרי הפתיחה של אחד-העם.

באותה רשימה, עודד את סליקנר, על הפואמה שלו 'מול אוהל תימורה' על כך שבה אפשר, לכל הפחות למצוא איזו השפעה ממשורר אמריקאי כלונגפלו, וכן את צבי -שלום [צבי סקלר] שאצלו "אפשר לשמוע איזה הד מצלילי השירה האמריקאית וצעירה", ולעומתם גינה את ה"בלדה" של אב. גולדברג ה"לקוחה ישר בתכנה - מהעיירה זבת-חום-המושב בעבר הקרוב, ובצורתה היא מושפעת מ... קריאה בשירים בכלל".

ברוח זו נכתבים בדבריו על שבועון 'הדרור' אף הוא בעריכתו של ראובן בריינין. "הלב ומה" לקראתו, אבל השאלות המרכזיות נשארות פתוחות:

אבל מה יבטא הכלי הזה? על מה ילחם? וכנגד מי? בשם איזו צרכים? האם רק בעד הצורך במכתב עתי עברי כשהוא לעצמו? האם רק בעד ההטפה לשפה העברית ולנחיצות השפה העברית? הן, סוף-סוף גם לעתון עברי בימינו לא נאה שיצא רק לשם השפה העברית בלבד!

דווקא ברנר הוא שתובע את עלבונה של יהדות ארה"ב מידי בריינין, המזלזל בה, יעתו ואינו רואה את מעלותיה. בעוד שבריינין רואה ב"אחינו באמריקה אשר במחיר זופש המדיני ובמחיר סיר-הבשר אשר רכשו להם, ויתרו על כמה קניינים רוחניים, מורגים את "חוט-עתידותיה של האומה העברית", מוצא בה ברנר צד וזכות:

ראיתי ונוכחתי שהעורך מדבר מעיקרא בבזו על שפתיו על אודות החיים שהוא בא להשפיע עליהם, אינו נותן את לבו אל כל החשיבות של אפני-החיים האלה, אינו מבין את כל גודל-המהפכה בחיי היהודים הכלכליים [- - -] אינו יודע להעריך כראוי את העובדה שמאות אלפים יהודים בטלים ברוסיה נעשו ל"עושי-חיים", וכיוצא מזה - ל כ ו ח ב מ ד י נ ה .

ברנר מדגיש את העובדה

כי כל אותן השכבות הפרוליטאריות-המשכילות של יהודי אמריקה, פליטי הפוגרומים והריבולוציה, ששם באמריקה למדו לעבוד בבתי המלאכה, [- -]

טענתו המרכזית כנגד חוברות 'הדרור' היא שאין בהן

הד נאמן לחייהם הציבוריים של המוני היהודים באמריקה, אין כמעט זכר לחיים המדיניים של ארצות-הברית, ואין מלה חיה על שאלות-היום בכלל! [- -]

האם כל זה ימלא את הצורך של "יהודי אמריקה בספרות לעצמם"?⁸

ברנר ממשיך בתביעתו זו, גם לאחר מלחמת העולם הראשונה. בביקורתו על החוברת הראשונה של 'מקלט', בעריכתו של י"ד ברקוביץ (תשרי תר"ף), הוא קובע נחרצות: לספרות העברית ברחוב-היהודים שבארץ-ישראל אין ערך, אולי גם אין תקומה, אם בכל רחובות-היהודים שבכל הארצות לא תהיה, על יד הספרות היהודית המדוברת, גם ביטוי ספרותי עברי לחייהם.⁹

אין ספק שתביעה זו ל"אמריקניות" בספרות העברית הנכתבת באמריקה, ועידודם של אלה המושפעים מן השירה האמריקנית, שימשו גורם מדרבן, לפנייתם של הסופרים העברים באמריקה, לזמנם ולמקומם. אבל, לא תמיד נתקבלה בעין יפה ובשמעו גם קולות אחרים. היתה קיימת רגישות רבה בין שני "המחנות" שאותה ביטא, בדבריו המרידים שמעון גינזבורג בחוברת הראשונה של 'מקלט' (תשרי תר"ף) תחת הכותרת המבטאת הרגשת קיטוב זו: "הכא' והתם". ברשימה זו כתב כנגד הפסילה הטוטאלית של אנשי א"י את דברי הספרות הנכתבים באמריקה: "איש כי יכתוב דבר וחתם תחתיו 'ניו-יורק' - פגול הוא למפרע", וטען בשם "הכשרון" שאינו "בכלל תלוי בארץ", וצייר עתיד ורוד ל"אמריקה העברית הצעירה":

והנה חנכנו חוג של אלפי קוראים וחותמים ושל מאות קוני-ספרים, אשר מהם נזונה ומתפרנסת, ועוד עתידה להתפרנס אף הספרות הארץ-ישראלית...¹⁰

לקריאתו של ברנר, היה המשך בדבריו הישירים של יעקב רבינוביץ, מעל דפי 'הדואר', במיבצרו של המרכז הספרותי העברי בארה"ב. ברשימתו: "אמריקאיות" (תרפ"ד)¹¹ שנכתבה כביקורת על הקובץ 'נימים', הוא מסביר את כשלונם, שהוא גם כשלונה של הספרות העברית באמריקה:

מפני שאין עוד באמריקה אטמוספירה מספיקה ליצירה עברית.

בעוד שבספרות יידיש יש "אטמוספירה" שעוברת בירושה כבר לדור השלישי, הנה לא כך קרה בספרות העברית באמריקה. "חסרונה הוא שאין לה שרשים ממשיים". הוא משבח את המשורר הכושי הכותב באנגלית על רוחו ונפשו, ומשבח את הלקין על "ציורו האמריקאי" ב'התקופה' כ"א, ש"אינסטינקט נכון מוביל את הסופר העברי באמריקה

8. כתבים ב', עמ' 80-82. לראשונה: האחדות, תרע"ב.

9. כתבים ב', עמ' 407-408. לראשונה: האדמה, חשוון תר"ף.

10. שמעון גינזבורג, "הכא והתם", מקלט, כרך ראשון, ספר ראשון תשרי תר"ף, עמ' 158-160.

11. חזר ונדפס בספר הדואר. ליובל הששים, בעריכת יעקב ק. מיקלישנסקי ויעקב קבוקוב, הוצ' ההסתדרות

העברית באמריקה, ניו-יורק, תשמ"ב, עמ' 52-54.

לתיאור חיים בפרוזה ובשיר, ואפילו קובע, ש"אם אין עוד אפשרות של התדבקות בלתי-אמצעית לחיים – טוב שיבואו תרגומים וחיכויים", כשלב מכין לביטוי של החיים בספרות. הכלל שהוא קובע:

כי לא זאת היא היצירה, זו שפולטת כל זר, כי אם זו הקולטת כל השפעה זרה ומעכלת אותה....

וקורא:

אבל אמריקה קודם כל. אל תפחדו מן המחובר. אמריקה עברית לא תעקרו מקרקענו. ולהפך, תעורר יותר ויותר את הצורך במולדת וקרקע גמורים. [– – –] אין פחד. אדרבה, תלישות ואוריריות גמורות הן יותר מסוכנות. הן מלמדות את האדם להסתפק ברוח. בלי אטמוספירה, בלי קרקע ומולדת. יותר אוריר מקומי, יותר אמריקה. [– – –]

וספרות האידית באמריקה הנה לעת-עודה, ממשות ואמת מהעברית. [– – –]

יעקב רבינוביץ משתדל לסיים את קריאתו זו בדברי עידוד ותיקווה:

ומתוך שהאטמוספירה הולכת ונבראת – הרי דרך הספרות היא חיבור ולא תלישה; במילה אחת: אמריקאיות. פחות געגועים למולדת הקדומה, לרוסיה – ויותר ריאליזם – במובן רחב, כמובן, יותר דבקות בקרקע שתחת הרגליים, באמריקה.... הוויכוח המשיך להתנהל באינטנסיביות מעל דפי כתבי-העת: 'העולם', 'הדואר' הדיס', כשאלה היושבים מחוץ לארץ ישראל מגינים על הזכות לספרות עברית קוסמופוליטית, "שתדע, שכל העולם מקומה וליצור מרכז חדש שאינו תלוי תנאי-מקום" ובה בשעה נלחמים כנגד "השירה העברית הצעירה שבא", המרגיזה אותם ופריעה להם, בגלל "רוח המהפכנות" המתגלית בה.¹² י. לביא [יצחק למדן] מתפלמס עם ריבולוב הטוען:

כי כשם שהיצירה לפני תקופתנו לא שמה לב לדרישות השעה ולהזמנות הצבור, כך לא תשים לב לכל הדרישות וההזמנות!

וכנגד הלקין, המצדיק את דלותה של היצירה העברית באמריקה בנימוקים של יסורי

דברי מנחם ריבולוב בהדואר תרפ"ה, המצוטטים "ציטוט עויין" אצל י. לביא [יצחק למדן] בהדים, כרך ג' חוב' ו', תרפ"ה, עמ' 89–93, תחת הכותרת: "חזית מאוחדת". בוויכוח השתתפו גם אחרים כגון: הלקין ופרסקי.

היוצר העברי באמריקה ובדידותו הוא טוען, שזהו גורלו של הסופר העברי בכל מקום, והנה היצירה בידיש באמריקה, "הספיקה לעשות רכוש-מה בארץ זו" בניגוד לספרות העברית. כברנר וכיעקב רבינוביץ גם הוא תובע:

לא יזיק להם לצאת מעט מתוך "המתינות הצלולה" שבה ידגלו, להקשיב יותר לאשר מסביבם, לנער את האבק של פסידו-אצילות, לרפא את הנזלת האריסטוקרטית למען הריח והרגיש יותר מה שמסביב ומסביבם. [– – –] ומזה אשר לא ידע ולא יראה את השמים והארץ הללו – לא נלמד תורה לא על הראשונות ולא על האחרונות.

אין כאן אפשרות להיכנס לכל שלביו ופרטיו של ויכוח עקרוני וחשוב זה, אבל די בדוגמאות אלה שהובאו כאן כדי להמחיש את הקריאה שיצאה מסופרי א"י לסופרי אמריקה העבריים, לתת מסימני הזמן והמקום ביצירתם, ובכך גם הגנו והצדיקו את המגמות והכיוונים שבהם הלכה הספרות העברית בא"י מראשיתה, שחותם המקום היה טבוע בה בחזקה.

ד. "אמריקניות" בשירה ובפרוזה

קריאה זו, לא נשארה ללא הד. אמנם, אלה שהחלו לתת ביטוי ביצירתם להווי היהודי-אמריקני – עשו זאת עוד קודם גרשון רוזנצווייג¹³ וללא קשר לתביעה זו סילקינר, ואחרים – נשארו בשלהם על אף תביעה זו ולאחריה. אבל אין ספק, שהיא חיזקה את אלה שהיתה להם מלכתחילה נטייה לתת את החדש ביצירתם, ועודדה אחרים לפנות לדרך זו. הפנייה היתה בכיוונים אחדים:

1. פנייה אל ההיסטוריה האמריקנית ואל המציאות האמריקנית הכלליות: נושאים אינדיאניים, נושאים מחיי הכושים, נושאים מחיי המערב הפרוע והבהלה לזהב – בעיקר בשירה.

2. פנייה אל המציאות היהודית באמריקה: דור ההורים המהגרים, הדור השני באמריקה, קשיי ההתאקלמות במקום החדש, הפרנסות היהודיות האופייניות, ההצלחה החמרית ומחירה, השתנות צביון החיים היהודיים – בעיקר בפרוזה.

נסיונות אלה, חלקם מלאכותיים ומאולצים וחלקם טבעיים ומוצלחים, תרמו לייחודה של הספרות העברית באמריקה. אבל לא היה להם המשך. הם התקיימו כל זמן שנמשכו

13. יעקב קבקוב, חלוצי הספרות העברית באמריקה, הפרק: "גרשון רוזנצווייג – נעים סאטירות ישראל", עמ' 211–266.

שלושת המשוררים הבולטים ביותר בתחום זה הם: בנימין נחום סילקינר, ישראל אפרת ואפרים א. ליסיצקי.

סילקינר, שהגיע לארה"ב מאודסה בשנת 1904, קנה את עולמו בזכות הפואמה 'מול אוהל תימורה' (תר"ע) מחיי האינדיאנים, ובזכות תרגומו 'למקבת' לשקספיר. בכך "הטביע את חותמו על קבוצת המשוררים החדשים שקמה כאן".¹⁷ הוא היה המבשר, נותן הטון והכיוון. בעקבותיו הלכו ליסיצקי עם 'מדורות דועכות' (תרצ"ז) שלו ולאחריו 'באהלי כוש' (תשי"ג), וישראל אפרת עם 'זיגואמים שותקים' (תרצ"ג) ו'זהב' (1942).

כל אלה שכתבו על סילקינר וליסיצקי הדגישו את השפעתם של לונגפלו ושירת הקולוולה, מן האפוס הפיני, לאחר שחדרו לשירה העברית בתרגומו של טשרניחובסקי. אבל לפנייה זו לנושאים אלה היו בעיקר סיבות נוספות: אישיות וקולקטיביות יהודיות. במיוחד גדול כוחה של החוויה הקולקטיבית-היהודית. המשיכה לגורלם המר והנוגה של הכושים והאינדיאנים, באה מתוך הזדהות יהודית מסורתית עם החלש והמדוכא, ומתוך משיכה שבהקבלת גורל בין העם הקטן בעל המסורת הארוכה שזרים באים ומשתלטים עליו באופן פיסי ומכחידי את תרבותו.

גם מצבה של הלשון העברית, כפי ששימרו אותה סופרים אלה, התאים יותר לתיאור אפוסים, וז'אנרים רבי הוד, סבל וגבורה שוקעת. היתה זו לשון המבוססת על הצורות המקראיות הארכאיות, נוטה למליציות, לארכנות, לפאתוס, למבנים של תיקבולות, לשימוש בו"ז ההיפוך. היתה זו מסורת ספרותית שמאחוריה נסיון של תיאורים נשגבים, גבוהים, אכסוטיים, רחוקים, שאינם מבטאים את חיי היום-יום, שאינם נותנים ביטוי לריאליה.

היה בפנייה לאפוסים אלה ביטוי למגמה כפולה: מצד אחד בריחה מההווה היהודי האמריקני החדש, הזר והמפחיד, אל עבר פרימיטיבי, הידואי-טראגי של עם אחר, תוך הקבלה לגורל היהודי; ומצד שני, היתה בכך גם מעין הרגשה של התערות והשתלבות, שותפות גורל עם האומה האמריקנית, המנסה ליצור, ולו גם באופן מלאכותי, בסיס היסטורי משותף, שעליו אפשר יהיה לאחד את כל מרכיביה שמוצאם וזיכרונם ההיסטורי שונה ומגוון.

תיאור היחיד באפוסים אלה, על רקע החברה השבטית ועל הרקע הכולל של החברה העוינת מבחור, כששאלות כמו אהבה, חובה, קנאה, מוות, עומדות במרכז, היה בו משום

17. יעקב קבקוב, 'בנימין נחום סילקינר - ראש החבורה', הדואר, שנה 61, גל' ל"ד, כ"ב באלול תשמ"ב,

והגירה מאירופה לארה"ב, וכל גל הגירה, הביא עמו יודעי עברית, צרכני עברית יי עברית. הספרות העברית באמריקה לא נעשתה, כדברי ברנר עוד בשנת תרע"ז הנושאת את עצמה".¹⁴ בני הדור השני והשלישי זנחו אותה, ומהגרים חדשים צרכני ת עברית לא הוסיפו להגיע.

תאר בקצרה דוגמאות נבחרות מניסיונות הירואיים אלה לגופם וגם כדי להכיר את המאמץ היצירי שנדרש, בשביל יצירה בעברית בסביבה מנוכרת ואף עוינת או ת אדישה מן הבחינה התרבותית, וגם משום שנסינות אלה, הם חלק בלתי נפרד מן זת העברית. נעשה כאן נסיון, מבחינה אישית, תרבותית וגיאוגרפית לכבוש את והמקום החדשים בספרות העברית, כשהמדובר הפעם על אמריקה, כהמשך לדרכה ספרות העברית בכל תחנותיה הגיאוגרפיות והתרבותיות, לבטא את הזמן והמקום ז חגתה, מתוך מתיחות קבועה בין המגמות העל-זמניות ועל-מקומיות, לבין הכאן שיו.¹⁵ אבל, בהיענותה של הספרות העברית באמריקה, לקריאה ל"אמריקניות" לא ז - כתקוותו של יעקב רבינוביץ - "יותר ויותר את הצורך במולדת וקרקע גמורים" אדרבא, ביססה יותר ויותר את הוויתור על ארץ-ישראל ואת ההעגנות באדמת קה.

הגשמה כזו של תביעתם, בוודאי לא פיללו התובעים:

"אמריקניות" בשירה

שירה העברית באמריקה קדמה לפרוזה בהישגיה בכלל, ובפנייה אל המקום החדש בדרך כלל, זהו תהליך ידוע שלפיו מקדימה השירה את הפרוזה, בהתפתחותו של חדש או חברה חדשה, כי מטבעה היא קלה יותר לתת ביטוי מהיר ומידי למתהווה, הפרוזה מטבעה דורשת יותר מרחק, שהות, פרספקטיבה. אבל, בארץ-ישראל ש בו בזמן תהליך הפוך, שכן בשלביו הראשונים של מרכז זה, קדמה דווקא הפרוזה ז, והביטוי לחדש ולשונה שבא"י ניתן בסיפור הקצר, ואילו השירה נעדרה כמעט והופיעה, אמנם בעוצמה ובאינטנסיביות מרובות, לאחר מלחמת העולם הראשונה, וליה השלישית.¹⁶

רנר, כתבים, ב', עמ' 147-150. לראשונה: בשעה זו, תרע"ו.

רם נערך המחקר הכולל על השתקפותם של המקומות הגיאוגרפיים השונים שבהם התפתחה הספרות עברית, להוציא אולי את המחקרים על וילגה ומעט גם על אודסה.

ינתיים, אין לי הסבר לתופעה זו.

לדרך המלך של הספרות העברית בתקופת ההשכלה, שאותה הביאו עמם ס'המהגרים לארה"ב, ואותה יכלו לפתח ולהמשיך.
ו, כאמור, גם סיבות אישיות, כגון, זו של אפרים ליסיצקי, שמוצאו ממשפחה ענייה ; מדורי דורות, והוא הרגיש זר באמריקה ארץ האפשרויות הבלתי-מוגבלות, ז אבל לא בשבילו, וגם משום שחי בני-אורלינס, והכיר מקרוב את שירי הכושים המיוחד שלהם.

יה זו אל האפוסים המקומיים היתה מודעת, וכל אחד מהסופרים, הסביר אותה דבר" המקדים את ספריו. ואביא מובאה אחת בלבד, מפרק החתימה של ליסיצקי האוטוביוגרפי המסעיר: 'אלה תולדות אדם':

מערכה היא אדמת אמריקה. מתהווים עליה חיים חדשים מתוך התנגשות יסודות שנעקרו מהרכבם וטופסם ושיווי המשקל ושיווי המטבע שבהם לשם התהוותם בהווייה חדשה.

שגיאות בחזון איתנים זה – וטראגיות: עם אחד נצמט ונכחד מאדמת אמריקה, מכורת מימות עולם – עם היהודים, עם שני נרמס ונהדף וניתן בשפל – עם הכושים; ועם שלישי נאבק בה לקיים מקצת ממהותו וצביונו בתוך הווייה חדשה זו – עם היהודים.¹⁸

גמה הבולטת ביותר להשפעתה של הקריאה ל"אמריקניות", היא, אולי הדוגמה של אפרת. הוא התחיל את שירתו בשנת 1912 ב'התורן', בשירים על נושאים אנושיים-בנוסח שירת ההשכלה, על חבצלות חיוורות ועל אהבה נוגה ועדינה, שאמנם בה רגישות מיוחדת ליופי והתפעלות ממנו, אבל עדיין ללא ייחוד הביטוי, ללא בין המיקצב השירי הקליל לבין ביטויי הצער והיסורים שבו.

לאחר תקופה לירית זו, פנה כחבריו אל האפוסים מחיי האיגדיאנים ומחיי מחפשי אמריקה, ורק צירוף זה של ליריקה ואפיקה, הוליד ביטוי עברי מקורי ומיוחד. כך גם אצלו, אלה הן פואמות ליריות שמרובים בהם קטעי ההגות וההרהורים, משהם מצעידים את העלילה קדימה ויותר משהם מסייעים לעיצוב דמותם של ס, הם מבטאים את הלך-נפשו של המשורר העומד מאחריהם. אפרת שיעבד את האיגדיאניים אל השקפת עולמו, ועשה אותם נציגי השתיקה, הלא-מובן, הפלאי, כוחו גדול בעיקר במה שלא נאמר, בתיאורי השתיקה, הציפייה, ובמיוחד בתיאורי זבע. ב'ויגואמים שותקים' האיכרים האירופיים הם נציגי הקידמה, העולם המובן,

מוסד ביאליק, ירושלים, תשי"ב.

המעשי, ההגייוני, ואילו האיגדיאנים הם נציגי הפלאי, הלא-מובן, המסתורי, הדממה. בנפשו של הגיבור המרכזי – תום – מתנהלת המלחמה בין שני עולמות אלה, שכן מן הבחינה הביולוגית הוא שייך לעולם האירופי, אבל בנפשו הוא שייך לעולם השותק של האיגדיאנים. אהבתו לנערה האיגדיאנית עולה יפה כל עוד הם מצליחים לשותק ביחד.

פואמה זו של אפרת, היא דוגמה לדרך, שבה אפשר לו למשורר לאמץ את הנושאים האמריקניים, ולשעבדם לעולם המיוחד של שירתו; זוהי עדות לאפשרות של היענות לקריאה החברתית ובה בשעה להיענות גם לפואטיקה המאפיינת את שירתו, ובשילוב זה להפרות את יצירתו ולהעמיקה.¹⁹ דוגמה זו מעידה, שלא תמיד "ההזמנה הסוציאלית" היא לרועץ ליוצר שנענה לה, ולא פעם, דווקא שילוב זה שבין ההיענות החברתית והרצון להסתגרות האישית הוא פורה ביותר.

2. "אמריקניות" בפרוזה

הפרוזה העברית באמריקה בכלל וזו המתארת את הדור הראשון והשני של המהגרים היהודים בפרט, התפתחה בעיקר בשנות העשרים והשלושים. בתקופה זו התרכזו באמריקה מספר שיא של מספרים עבריים, הדור הראשון של המהגרים כבר התחיל להתבסס מבחינה כלכלית והדור השני כבר התחיל להתרחק מבחינה תרבותית ורוחנית. כמעט כל הסופרים חוו מבשרם את חוויית ההגירה של הדור הראשון או של הדור השני, ואת הפער והמתח שנוצרו בין הדורות. גלי ההגירה היהודית לאמריקה פחתו והלכו לאחר מלחמת העולם הראשונה, בגלל חוקי ההגירה המגבילים, וההווייה היהודית באמריקה נתייצבה על ההווי המיוחד שנוצר בה.

אם נכונה ההנחה, שהפרוזה דורשת "קביעות וטיפוסיות" הרי שתכונות אלה נמצאו בשנות ה-20 למספרים העבריים, והרקע היה בשל לקליטתו הספרותית. מספריה הבולטים של ההווייה היהודית באמריקה עם כל השוני שביניהם ברמה ובכל מרכיבי הכתיבה האפשריים הם: א"ל אריאלי, שמואל ליב בלאנק; ראובן ואלנרוד ושמעון הלקין. מבין הארבעה, ראובן ואלנרוד הוא מספרה המובהק של יהדות אמריקה, על שני הדורות שבה: המהגרים הצעירים והבודדים בכרך הגדול; המהגרים המבוגרים ומשפחותיהם ויהיסים בין דור המהגרים הבוגרים ובניהם, הדור השני באמריקה. שמעון הלקין הוא החשוב ביותר מבין היוצרים העבריים באמריקה ולא רק באמריקה, והדיון ביצירתו עם כל החשיבות של הרקע האמריקני, חורג מן הקשר הלוקאלי הצמוד, שמתוכו צומחת יצירתו בשירה ובפרוזה.

19. דרך דומה נקט גם בזהב. אולם אין אפשרות לפרט במסגרת זו.

א"ל אריאלי הוא דוגמה אישית טיפוסית ומאלפת, לדרכים השונות שהלכו בהן הספרות הא"י והספרות בארה"ב, כיוון שפעל בשני מרכזים אלה כאחד, ובכל אחד מהם באופן שונה. דבריו של גרשון שקד עליו²⁰ מבטאים היטב שוני זה בין שני המרכזים, כפי שבא לידי ביטוי ביצירתו של אדם אחד ש"חשיבותו היא בעיקר סימפטומאטית":

אריאלי-אורלוף הוא דוגמה של "יורד" ישראלי, שהחל בתנופה כסופר עברי ודעך והלך ככל שהתרחק מן הארץ.

איננו יודעים מה היה עולה בגורלו של אריאלי-אורלוף אלמלא "יורד". מכל מקום לפי עדותו אבד לו כל קשר בלתי-אמצעי עם קהל הקוראים. העברת המרכז הספרותי לארץ-ישראל ואי צמיחתו של מרכז ספרותי ראוי לשמו בגולת-הזהב (מרכז עם ציבור קוראים), התנקמו קשה בסופר מוכשר זה, שנסע כביכול מארץ נידחת לארץ נושבת, והגיע למעשה מחממה תרבותית למדבר שממה. [- - -] דמותו עשויה לשמש דוגמה ליחסי הארץ והתפוצה, כפי שאלה התפתחו לאחר מלחמת-העולם הראשונה, אחרי שהמרכז התרבותי עבר לארץ-ישראל.

כל התהליכים שעברו על ספרות העלייה השנייה עברו גם עליו: אימפרסיוניזם פנטסטי בתחילה וריאליזם פסיכולוגי לאחר-מכן, השפעת ברנר מכאן והסקנדינבים מכאן.

בעוד שבארץ-ישראל "עשוי היה להיות יורשו של ברנר, בלא שניסה לחקותו", הרי בארה"ב, בהתרחקו מן המרכז, ובסלידתו מן המציאות שמצא בה, חלה ירידה ביצירתו, ומסיפורי א"י ריאליסטיים פסיכולוגיים מפוקחים, "הלך ונעשה לפיליטוניסט מקומי גרוטסקי של יהדות אמריקה, לנקום בה במרי-לב את נקמת השפלתו".

זוהי דוגמה מאלפת ביותר לזיקת הגומלין שבין הסופר לסביבתו, בין הסופר לקהל קוראיו, בין מי שפועל "בתוך עמו" לבין מי שפועל ב"חלל ריק". זוהי דוגמה מאלפת להבנת השוני בין התפתחות הספרות בא"י שהתחילה מכיבוש המציאות הא"י החדשה באמצעות סיפורי-ההווה, והגיעה לספרות שבה הרקע הא"י הוא טבעי ומובן מאליו, ועליו ובתוכו פועלים הגיבורים על סבך בעיותיהם האישיות, הלאומיות והכלל אנושיות – כל זאת מתוך זיקה הדוקה של תגובה בין הסופר לבין חברתו המגיבה, התובעת והמבקרת, דורשת התפתחות, חידושים ותמורות; בעוד שבארה"ב, פעל הסופר העברי בתוך סביבה נדישה, ועיקר המאמץ הוקדש לשימור הקיים. הוא כתב באווירה של נסיגה מתמדת, וכל

20. גרשון שקד, הסיפורת העברית 1880–1980, ב. בארץ ובתפוצה, הוצ' הקיבוץ המאוחד והוצ' כתר, 1983, עמ' 117–128.

מה שכתב נתקבל בסלחנות, ומתוך הבנה, כשהמנגנון הביקורתי כמעט שאינו פועל, והביקורת המקומית היא מצדיקה, סלחנית ואוהדת.

בהערה מוסגרת מן הראוי לציין, שתהליך הפוך מסתמן בבהירות בגורלם של אותם סופרים שהתחילו בארה"ב אבל עלו לארץ-ישראל והמשיכו בה. כשרונם התפתח, לבלב, ופרח לאחר העלייה, והם תפסו את מקומם בכותלי-המזרח של הספרות העברית (שמעון הלקין, אברהם רגלסון, ישראל אפרת, ראובן אבינעם גרוסמן). אין מנוס מן המחשבה, שאין אפשרות להוכיחה, שאילו נשארו בארה"ב, היו נדונים לאותו גורל נוגה של סופרים עבריים אפיגוניים, הפועלים ללא סביבה, והממשיכים לכתוב ספרות מחוץ לזמן ולמקום, הממשיכים את ספרות המאה ה-19 בשנות ה-20 של המאה ה-20 כשנסיגותיהם לבטא את הזמן והמקום האמריקניים, אינם מלווים ביכולת ספרותית ובהתחדשות לשונית ופואטית.²¹

הדוגמה שבה מתבלטת ומתחדדת הבעייתיות של המעבר ממקום למקום, והקושי יחד עם ההכרח לתת ביטוי למקום החדש בפרוזה, היא דווקא הדוגמה של **שמואל ליב בלאנק**. מן הבחינה האמנותית, הוא נופל ברמתו ובכוח עיצובו משלושת קודמיו, אבל כפי שקורה בדרך כלל בספרות, דווקא אצל סופרים בינוניים מתחדדים ומתבלטים הקשיים והבעיות, שהם מנת חלקו של דור שלם. בלאנק, מבטא את חווית המקום ושינויו, תוך סיגול המסורת הספרותית שרווחה בספרות יידיש ושילובה המהופך באידיאולוגיה הציונית. הוא אמנם נענה לתביעה ל"אמריקניות" אבל לא כגשר להגברת הצורך ב"מולדת ובקרקע גמורים" כמשאלתו של יעקב רבינוביץ, אלא כתחנה הסופית הרצויה.

יש אצלו מעין אנטי-תיזה ניגודית אבל גם משלימה לסוג זה המתאר את הקשיים של ההתיישבות בארץ-ישראל. אין מנוס מן ההרגשה, שספריו נכתבו בעקבות המודלים הא"י, אבל במהופך במעין התגרות, כביכול, כמין התרסה: כל שאתם עושים – עושים גם אצלנו, כל מה שקורה אצלכם קורה גם אצלנו, אבל בגדול, ובהצלחה! הדוגמאות הא"י שימשו לו אתגר ומופת, כדי לעשות כמתכונתן בגולה: קודם בוז של אירופה, ולאחר מכן בוז של ה"העולם החדש". אולי ניתנה הרשות לשער, כי ללא הדוגמאות הא"י, אולי לא היו נוצרים גם הרומנים של ההתיישבות בבסרביה, וקשיי ההיקלטות, סבל המהגר והצלחתו בארה"ב. השאיפה ל"אמריקניות" ביצירתו מבוססת על השאיפה ל"ארץ-ישראליות", שאיפיינה את המרכז בא"י מראשיתו. הרומנים שלו, הן אלה שנכתבו על רקע בסרביה, והן אלה

21. גורל דומה פקד גם את סופרי גאליציה שנשארו בה וראובן פאהן, יצחק פרנהוף, שמאי חלסניקוב, אברהם לבנסארט, בהשוואה לסופרי גאליציה שעלו לארץ-ישראל (אשר ברש, ש"י עגנון).

שנכתבו על רקע ניו-יורק, הם המקבילה הלא-ארץ-ישראלית של "רומן ההתיישבות", וגיבוריו, הם הביטוי החריף ביותר, לערגתם של דורות של קוראים וסופרים לגיבור "בעל-גוף", בעל-יצרים, פשוט ובריא, שהוא מקבילו המהופך של "הצבר" הא". חמשת ספריו: 'ערבה' (תרפ"ו); 'צאן' (תר"ץ); 'אדמה' (תרצ"ב); 'נחלה' (תרצ"ג); 'מושבה' (תרצ"ו), הם סיפור ההתיישבות היהודית המוצלחת "על אדמת בסרביה", מעין מעשה-בראשית של יצירת יש מאין של "משפחת האדמה" ב... בסרביה.

בספריו על רקע אמריקה, יש נסיון לבטא את המציאות האמריקנית המיוחדת, על פניה הרבות והמגוונות, וגם כאן, לבנות את התיאור הפנוראמי בכל מליאותו: מן המעבר מהעיר במזרח אירופה, במסע באינייה בים ועד לצעדים הראשונים בארץ המובטחת ב'אי הדמעות' (1941). נושא זה רווח עד מאד בספרות הא"י שלפני מלחמת העולם, והגיע לשיאו בסיפורו של עגנון 'בלבב ימים' (1934), שהוא האפואיאוזה של סיפור העלייה לארץ-ישראל.

'מיסטר קוניס' שלו (תרצ"ד), שגיבורו הוא איש העולם התחתון היהודי, ומיבנהו הוא של סיפור פיקארסקי, שואף לתת תמונה מפורטת עד כמה שאפשר של כל אפשרויות ההתנסות של הגיבור בעולם הישן ובעולם החדש, עד לסיום הטוב המוראליסטי. מאבקו הכלכלי-החברתי-המעמדי על מקומו בעולם החדש, הוא מקבילו המהופך, "בנוסח אמריקה" של הגיבור-השומר הא", ושל המאבקים האחרים בא"י כנגד האיכרים נותני העבודה, כנגד הערבים-המתחרים, וכנגד כל הרעים והנוכלים. הקבלה זו, יוצרת כביכול שוויון בין המאבקים כאן ושם, משווה אותם ומעמידה אותם במישור אחד.

המאבק על כיבוש "אמריקה" בספרות העברית, כשהוא מבוסס על חיקוי הדגמים הא"י ושילובם עם המודלים הספרותיים הלקוחים מספרות יידיש, מקבל את צורתו הגרוטסקית, לפחות בעיני הקורא הציוני. לשיאה מגיעה הקבלה מזוהה זו בין הגשמת החזון הציוני לבין מימוש "החלום האמריקני", בנוסחו היהודי בספרו: 'על אדמת אמריקה' (תשי"ח). יש חשיבות לעובדה, שהספר הופיע עשר שנים לאחר קום המדינה, והתהליכים "המקבילים" כביכול בין כאן ושם מתחדדים כפליים. זהו סיפור התיישבותן של משפחות יהודיות אחדות בשכונה חדשה בפרוורי ניו-יורק, לאחר הסבל שהיה מנת חלקן בשלבים הראשונים של הגעתן כמהגרים לאמריקה. כעת הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה, מצבן הכלכלי שפיר, והכל רואים את עולמם בחייהם. הרגשת ההנאה שלמה, ללא כל שמץ של הרגשת אשמה מלווה, ללא חריקות וללא סייגים.

בשכונה היהודית החדשה שהם מקימים, הם יוצרים מעין עולם יהודי, אוטונומיה יהודית, המספקת את כל הצרכים היהודים, אבל אינה מוותרת על כל מה שאמריקה יכולה

להעניק, והם יכולים לקחת ממנה. סיום התהליך הוא בהכנסת ספר התורה מבית הכנסת באיזור המגורים הישן בניו-יורק, לבית הכנסת בשכונה החדשה. הספר מצביע על האפשרות של שילוב ההווי האמריקני במסורת היהודית, ומיזוגם מתוך הרמוניה מושלמת. מבחינת הרמה האמנותית, זוהי דוגמה מובהקת של ספרות טריביאלית, מלודרמטית, בנוסח רומן-למשרתות, שרווח בעיקר בספרות יידיש, והיה נדיר באותן שנים בספרות העברית, וחשיבותה בראש וראשונה חברתית.²²

אין ספק, שסופרי ארץ-ישראל, שתבעו "אמריקניות" מחבריהם הסופרים העברים בארה"ב, לא יכלו להעלות על דעתם, שתביעתם תתגשם בדרך זו, של חיקוי, של סיגול ובעיקר של היפוך סולם הערכים הציוני. למרבית הצער והאירוניה, לא היה המשך אפילו למגמת-נגד זו, והספרות העברית על אדמת אמריקה חדלה מלהתקיים.

תמצית המחקר הושמעה כהרצאה בכנס הבינאוניברסיטאי השלישי לחקר הספרות העברית, שהתקיים באוניברסיטת בר-אילן ביום 22.5.1986.

תוכן הענינים

הקדמה

ט

דמות האשה במישור הסמלי ביצירת עגנון
פרופ' רות (רחל) אדלר, ברנרד ברוך קולג', ניו-יורק

1

ז'בוטינסקי – אמן-אביר יהודי
פרופ' מאיר בן-חורין ז"ל

11

בראי הריאליזם הצלול: יצירתו של ראובן ואלנרוד
ד"ר יצחק בן-מרדכי, אוניברסיטת בן-גוריון

35

שלושה מונולוגים על הציונות: עגנון, הזו, עוז
פרופ' זאב ברגד, אוניברסיטת פלורידה, גיינסוויל

53

מוטיב היציאה והשיבה בספרות העברית החדשה
פרופ' יצחק ברזילי, אוניברסיטת קולומביה

63

התביעה ל"אמריקניות" והגשמתה בספרות העברית באמריקה
פרופ' נורית גוברין, אוניברסיטת תל-אביב

81

על שירת החורבן של אהרן צייטלין
פרופ' עמנואל גולדסמיט, קוינס קולג', ניו-יורק

99

אמריקה כמקום, כמטאפורה וכסמל בשלושה רומאנים
ד"ר מנוחה גלבוש, אוניברסיטת תל-אביב

113

המצייר במילים: על שירת גבריאל פרייל והאמנות הפלאסטית
ד"ר אבנר הולצמן, אוניברסיטת תל-אביב

127

סיפורי הילדים של ח"א פרידלנד: המעבר מן הסיפור הדיקטטי לסיפור האמנותי
פרופ' שלמה הרמתי, האוניברסיטה העברית

141

רבי נחמן מברצלוב: הסיפורים והחלומות
ד"ר אריה ויינמן, סרוי, ניו-יורק

173

הרע במיתוס התנ"כי החדש
פרופ' נחום מ' ולדמן, גרץ קולג', פילדלפיה

179

ה

הביאה לדפוס: רחל לורנץ

גרפיקה: נעמי ואזנה

מסת"ב 0-001-351-965

המו"ל:

מכון הברמן למחקרי ספרות

ת. ד. 166, לוד 101 71

©

כל הזכויות שמורות

נדפס בישראל תשמ"ח